

เมล็ดพันธุ์สมุนไพรและผักพื้นบ้าน

โดย... ศิริวรรณ ทิพรักษ์¹

...เมล็ดพันธุ์ (Seed) ต่างจาก...เมล็ดพืชอาหาร (grain)

เมล็ดพันธุ์ (Seed) คือ ส่วนขยายพันธุ์พืช สามารถงอกและเจริญเติบโตเป็นต้นกล้าเพื่อใช้ในการดำรงเผ่าพันธุ์และขยายพันธุ์พืชต่อไปได้

เมล็ดพืช (Grain) คือ เมล็ดที่ใช้บริโภคเป็นอาหาร อาจไม่มีความงอกหลงเหลืออยู่เลยก็ได้

ลักษณะของเมล็ดพันธุ์ที่ดี

1. ไม่มีโรคและแมลงเข้าทำลาย
2. ไม่มีเมล็ดพืชอื่น หรือฝุ่นผงเจือปน มีการแตกหักเสียหายน้อย หรือไม่มีเลย
3. เป็นเมล็ดที่เกิดจากการเก็บผลหรือฝักในช่วงที่มีระยะสุกแก่เหมาะสมต่อการเก็บเป็นเมล็ดพันธุ์ ซึ่งระยะสุกแก่ของเมล็ดพันธุ์นั้นขึ้นอยู่กับชนิดของพืช
4. มาจากผลหรือฝักที่เป็นพันธุ์ดี มีลักษณะเด่นตรงตามที่ต้องการ เป็นผลหรือฝักจากต้นที่สมบูรณ์แข็งแรง ไม่เป็นโรคมึแมลงรบกวนน้อย และให้ผลผลิตสูง
5. เก็บเมล็ดพันธุ์จากพืชผสมตัวเอง พืชที่เป็นพันธุ์แท้ และพันธุ์ผสมเปิด (OP) ไม่ควรเก็บเมล็ดพันธุ์จากต้นที่เป็นพันธุ์ลูกผสม (F1 hybrid)
6. มีการเก็บรักษาที่เหมาะสมกับชนิดของเมล็ดพันธุ์

ชนิดของเมล็ดพันธุ์

เมล็ดพันธุ์ สามารถแบ่งตามสภาพแวดล้อมในการเก็บรักษาได้ 2 ชนิด คือ

1. เมล็ดพันธุ์ที่ไม่สามารถคงความมีชีวิตอยู่ได้ในสภาพความชื้นต่ำ และเมล็ดพันธุ์เหล่านี้จะมีอายุการเก็บรักษาที่สั้น เรียกว่า Recalcitrant seed ได้แก่ พืชน้ำ และพืชที่มีเมล็ดขนาดใหญ่โดยเฉพาะไม้ผลเมืองร้อน เช่น มะตูม ทูเรียน ขนุน น้อยหน่า ลิ้นจี่ ยางพารา ปาล์มน้ำมัน มะพร้าว กาแฟ เป็นต้น
2. เมล็ดพันธุ์ที่คงความมีชีวิตอยู่ได้ในสภาพความชื้นต่ำ สามารถเก็บรักษาให้มีอายุยาวนานได้ในสภาพแวดล้อมที่แห้งและเย็น เรียกว่า Orthodox seed ได้แก่ เมล็ดพันธุ์สมุนไพร พืชไร่ พืชผัก และดอกไม้ต่างๆ เช่น กะเพรา อัญชัน ฟ้าทะลายโจร ดาวเรือง กระเจี๊ยบ ข้าว ถั่วต่างๆ เป็นต้น

พริกข้าว

การเก็บเกี่ยวเมล็ดพันธุ์สมุนไพรและผักพื้นบ้าน

การเลือกลักษณะผล/ฝัก ที่เหมาะสมในการเก็บเมล็ดพันธุ์พืชผัก สามารถแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ

ประเภทที่ 1 เก็บเมล็ดพันธุ์เมื่อผลหรือฝักแห้ง

โดยเก็บเมื่อผลหรือฝักเป็นสีน้ำตาล จากนั้นนำไปผึ่งลมหรือตากแดดจนแห้งสนิท (อย่าปล่อยให้แห้งคาต้น) ได้แก่ ฟ้าทะลายโจร กะเพรา ไทรพระพา กระเจี๊ยบเขียว พริก และถั่วเขียว เป็นต้น

ฟ้าทะลายโจร

พริก

มีเมล็ดพันธุ์บางชนิด ที่ต้องเก็บเมื่อฝักเริ่มแก่ แต่ฝักยังไม่แห้ง และนำฝักไปตากแดดต่อจนแห้งสนิท แล้วจึงค่อยเก็บเป็นเมล็ดพันธุ์ ได้แก่ ถั่วฝักยาว ข้าวโพด เป็นต้น

ประเภทที่ 2 เก็บเมล็ดพันธุ์เมื่อผลยังสดอยู่

โดยเก็บผลที่สุกแก่ ล้างเมล็ดให้สะอาด และตากเมล็ดให้แห้ง ได้แก่ พริกข้าว พริกทอง พริก มะเขือต่างๆ และฝักหวานป่า เป็นต้น

พริก

ฝักหวานป่า

มะระขี้นก

เมล็ดพันธุ์ที่เมื่อผ่าเมล็ดออกจากผลแล้ว ต้องบ่มเมล็ดในภาชนะปิด 1-2 วัน ก่อนล้างน้ำสะอาด และตากเมล็ดให้แห้งได้แก่ แตงกวา มะเขือเทศ และมะละกอ เป็นต้น

เมล็ดพันธุ์สมุนไพรและผักพื้นบ้าน

ศูนย์ปฏิบัติการวิจัย
และเรือนปลูกพืชทดลอง

โดย... ศิริวรรณ ทิพรักษ์¹

การตากเมล็ดพันธุ์

- ตากบนกระดาษ แผ่นพลาสติก ตะแกรง หรือตากในตะกร้าพลาสติก
- ไม่ควรวางเมล็ดสัมผัสพื้น หรือพื้นโดยตรง
- เมื่อล้างเมล็ดเสร็จใหม่ๆ ควรตากเมล็ดประมาณ 3 วัน
- โดยวันที่ 1 ตากเมล็ดในที่ร่ม และวันที่ 2-3 จึงนำออกตากแดด
- และเมื่อถึงตอนเย็น ควรเก็บในที่ร่มเพื่อป้องกันน้ำค้าง

การเก็บรักษาเมล็ดพันธุ์ ในครัวเรือน

- เก็บเมล็ดพันธุ์ไว้ในถุงพลาสติกปิดผนึก กระจก หรือขวดแก้วที่มีฝาปิดเพื่อป้องกันความชื้น
- เขียนข้อมูลของเมล็ดพันธุ์ ได้แก่ ชนิดพืช วัน เดือน ปี ที่เก็บรักษา
- เก็บรักษาเมล็ดพันธุ์ในตู้เย็นช่องใส่ผัก (อุณหภูมิ ประมาณ 15 °C)

เมล็ดพันธุ์ผักทั่วไปสามารถเก็บรักษาไว้ได้ประมาณ 2 ปี

วัสดุป้องกันความชื้นเมล็ดพันธุ์

การใส่วัสดุป้องกันความชื้นลงในภาชนะบรรจุ สามารถยืดอายุการเก็บรักษาเมล็ดพันธุ์ เนื่องจากช่วยควบคุมความชื้น และวัสดุบางชนิดอาจควบคุมแมลงศัตรูเมล็ดพันธุ์ได้

ซิลิกาเจล 1 ส่วน : เมล็ดพันธุ์ 10 ส่วน

ข้าวคั่ว 1 ส่วน : เมล็ดพันธุ์ 5 ส่วน

ปูนเผา 1 ส่วน : เมล็ดพันธุ์ 5 ส่วน

ขี้เถ้า 1 ส่วน : เมล็ดพันธุ์ 1 ส่วน

Drying beads ไม้ใส่
เม็ดดูดความชื้น วัสดุดูดความชื้น

ถ่าน 1 ส่วน : เมล็ดพันธุ์ 1 ส่วน

เก็บเมล็ดพันธุ์ใน
ภาชนะปิดผนึก

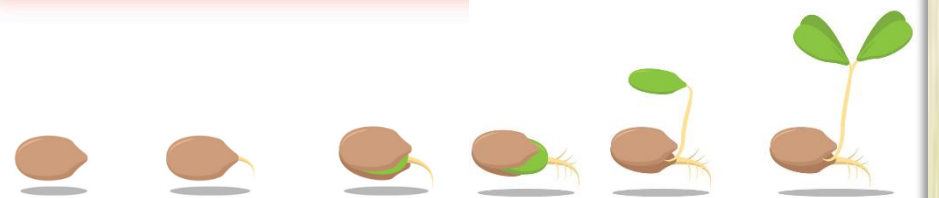
เก็บในที่แห้งและเย็น

เขียน
วัน เดือน ปี ที่เก็บ

ทดสอบความงอก
ทุก 2 ปี

ความรู้เพิ่มเติม...
เกี่ยวกับเมล็ดพันธุ์

ปัจจัยที่มีผลอายุการเก็บรักษาเมล็ดพันธุ์

- ชนิดของพืช**
เช่น เมล็ดพันธุ์พืชที่มีน้ำมันในเมล็ดสูง อาทิ ถั่วเหลือง และทานตะวัน จะมีอายุเก็บรักษาสั้นกว่าเมล็ดพันธุ์ข้าว
- พันธุ์พืช**
เมล็ดพันธุ์จากพืชชนิดเดียวกันแต่ต่างสายพันธุ์ เช่น เมล็ดพันธุ์ถั่วเหลืองพันธุ์เชียงใหม่ 60 มีอายุการเก็บรักษาสั้นกว่าถั่วเหลืองพันธุ์ สจ.5 เป็นต้น
- ระดับความเสื่อม**
เมล็ดพันธุ์ที่เสื่อมคุณภาพจะมีอายุการเก็บรักษาที่สั้นกว่า เมล็ดพันธุ์พืชชนิดเดียวกัน อายุการเก็บรักษาเท่ากัน แต่เป็นเมล็ดพันธุ์ที่ยังสมบูรณ์และไม่เสื่อมคุณภาพ โดยสาเหตุที่ทำให้เมล็ดพันธุ์มีการเสื่อมสภาพ ได้แก่ การเก็บเกี่ยวล่าช้า การได้รับความกระทบกระเทือนจากการเก็บเกี่ยวหรือหวด และได้รับความชื้นจากสภาพแวดล้อมหลังการเก็บเกี่ยว เป็นต้น
- ความชื้นเมล็ด**
เมื่อเมล็ดพันธุ์มีความชื้นสูงขึ้น 1 เปอร์เซ็นต์ จะทำให้อายุการเก็บรักษาลดลงครึ่งหนึ่ง
- สภาพแวดล้อมในการเก็บรักษา**
สภาพแวดล้อมในการเก็บรักษาที่มีความชื้นสัมพัทธ์ต่ำ เมล็ดพันธุ์จะเก็บรักษาได้นานกว่า และสภาพแวดล้อมในการเก็บรักษาที่มีอุณหภูมิต่ำ ก็จะสามารถเก็บรักษาเมล็ดพันธุ์ได้นานกว่าเช่นกัน

¹ หน่วยงานเทคโนโลยีเมล็ดพันธุ์และปรับปรุงพันธุ์พืช ศูนย์ปฏิบัติการวิจัยและเรือนปลูกพืชทดลอง ศูนย์วิจัยและบริการวิชาการ คณะเกษตร กำแพงแสน มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วิทยาเขตกำแพงแสน อ.กำแพงแสน จ.นครปฐม 73140 ; rdiswt@ku.ac.th ; 0-3435-1399 ต่อ 442

เมล็ดพันธุ์สมุนไพรและผักพื้นบ้าน

โดย...ศิริวรรณ ทิพรักษ์¹

สมุนไพรประเภทพืชล้มลุกและไม้เลื้อย

ฟ้าทะลายโจร
บรรเทาอาการไข้หวัด
แก้ไอและเจ็บคอ

ชุมเห็ดเทศ
บรรเทาอาการท้องผูก และใช้
เป็นยาภายนอกรักษาโรคผิวหนัง

ดอกคำฝอย
บรรเทาอาการท้องผูก และ
เป็นยาภายนอกรักษาโรค
ผิวหนัง กลาก เกื้อย

กระเจี๊ยบแดง
ลดไขมันในเส้นเลือด

อัญชัน บำรุงสายตา มีสารต้าน
อนุมูลอิสระ ชะลอริ้วรอย ดูแล
ผิวหนัง และบำรุงผมดกดำ

บัวบก แก้ไข้ใน ลดอาการ
อักเสบ กระตุ้นการสร้างคอ
ลาเจน บำรุง สายตา บำรุง
ประสาท และสมอง

กะเพรา

ป้องกันอาการหวัด แก้คลื่นเหียน
อาเจียน ขับลมในกระเพาะ ยับยั้งการ
เจริญเติบโตของเชื้อโรค และช่วยฆ่า
เชื้อจุลินทรีย์บางชนิดได้

มะแว้ง

มีฤทธิ์บรรเทาอาการไอ
ป้องกันอาหารเป็นพิษ
รักษาแผลในกระเพาะอาหาร
และรักษาโรคเบาหวาน

มะระขี้นก

ลดระดับน้ำตาลในเลือด
ต้านมะเร็ง และยับยั้งเชื้อ
เอชไอวี

ตัวอย่าง พืชสมุนไพร ที่ใช้เมล็ดพันธุ์ในการขยายพันธุ์

มะรุ้ม ลดน้ำตาลในเลือด ลดไขมัน
และคอเลสเตอรอล
ต้านอนุมูลอิสระ
ช่วยให้ผิวหนังเปล่งปลั่ง
ลดความดันโลหิต

สมุนไพรประเภท ไม้ยืนต้น

ฝาง

มะตูม ราก ใบ และเปลือกนำมาต้มดื่มเป็นยาระบาย ลดไข้ ขับเสมหะ
ผลใช้บรรเทาอาการท้องร่วง ปวดท้อง และแก้โรคบิดลดความดันโลหิต

เพกา เปลือกต้นเพกามีฤทธิ์
ต้านการอักเสบ เปลือกต้นและ
รากมีฤทธิ์ต้านเชื้อแบคทีเรีย
หลายสายพันธุ์ และฝักอ่อน
ต้านอนุมูลอิสระ

ประคำดีควาย

แค

อุดมไปด้วยวิตามิน มีส่วนช่วย
ต่อต้านและยับยั้งมะเร็ง บำรุง
สายตา ต้านความชรา

ใช้ภายนอก รักษาชันนะตุบนศีรษะ แก้เชื้อรา แก้รังแค ล้างแผล

¹ หน่วยเทคโนโลยีเมล็ดพันธุ์และปรับปรุงพันธุ์พืช ศูนย์ปฏิบัติการวิจัยและเรือนปลูกพืชทดลอง ศูนย์วิจัยและบริการวิชาการ คณะเกษตร กำแพงแสน มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วิทยาเขตกำแพงแสน อ.กำแพงแสน จ.นครปฐม 73140 ; rdiswt@ku.ac.th ; 0-3435-1399 ต่อ 442

...ต้นอ่อนพืชผัก และ ถั่วงอก...

โดย...ศิริวรรณ ทิพรักษ์¹

กระแสการบริโภคอาหารเพื่อสุขภาพกำลังได้รับความนิยมอย่างแพร่หลายในหมู่ผู้บริโภคที่ใส่ใจสุขภาพ เมล็ดงอก และต้นอ่อนของพืชผักชนิดต่างๆ ก็จัดเป็นหนึ่งในผักสุขภาพที่กำลังได้รับความนิยมเนื่องจาก

มีคุณค่าทางโภชนาการสูงกว่าเมล็ดพืชที่ยังไม่งอก

ประกอบด้วยสารต้านอนุมูลอิสระ วิตามิน และสารสำคัญที่เป็นประโยชน์ต่อร่างกาย

ต้นอ่อนพืชหลายชนิด มีสี สีสวยงาม ช่วยตกแต่งให้อาหารน่ารับประทานมากขึ้น

ปลูกง่าย ใช้ระยะเวลาไม่นาน

ต้นอ่อนพืชผัก...ที่นิยมรับประทาน

ต้นอ่อนถั่ว หรือ ถั่วงอก จากถั่วหลากหลายชนิด เช่น ถั่วเขียว ถั่วเหลือง ถั่วลิสง ถั่วดำ ถั่วแดง และต้นอ่อนถั่วลันเตา หรือ “โด้วเหมียว”

ต้นอ่อนผักและธัญพืช เช่น ต้นอ่อนทานตะวัน ผักบุ้ง ข้าวสาลี

ไมโครกรีนสมุนไพรไทย เช่น ผักปลั่ง เขียวน้อย กะเพรา

ต้นอ่อนจากเมล็ดพืชขนาดเล็ก (ไมโครกรีน : micro green) หรือที่มักเรียกว่า “ผักจืด” ได้แก่ ต้นอ่อนผักกาดหัว (หัวไชเท้า) เรียกต้นอ่อนชนิดนี้ว่า “โควาเราะ” ต้นอ่อนผักสลัด บิท บร็อคโคลี่ เครส แรดิช มัสตาร์ด กะหล่ำปลี และ เป็นต้น

ต้นอ่อนจากเมล็ดไม้ยืนต้น เช่น ลูกเหมียง

พืชที่เมล็ดพันธุ์มีพิษ

และไม่ควรบริโภคต้นอ่อน

สะหุง

ฟักข้าว

อย่ากินเมล็ดและต้นอ่อน..น้ำ

พืชตระกูลมะเขือ
พริก มันฝรั่ง
ยาสูบ มันแกว

ธูปารับ

เมล็ดพันธุ์ที่ใช้ในการเพาะถั่วงอก และต้นอ่อนพืชผัก

ไม่ใช่เมล็ดพันธุ์ที่เคลือบ คลุก แช่ สารเคมีและปุ๋ยเคมี

ใช้เมล็ดพันธุ์ที่ปราศจากโรค แมลง เชื้อราเมล็ดพันธุ์

ถั่วงอกและต้นอ่อนเป็นผักอายุสั้น ไม่จำเป็นต้องใส่ปุ๋ยเคมี และฮอร์โมนสังเคราะห์ เพื่อผู้ผลิตและผู้บริโภคจะได้มีอายุยืนยาว.....

¹ หน่วยเทคโนโลยีเมล็ดพันธุ์และปรับปรุงพันธุ์พืช ศูนย์ปฏิบัติการวิจัยและเรือนปลูกพืชทดลอง ศูนย์วิจัยและบริการวิชาการ คณะเกษตร กำแพงแสน มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วิทยาเขตกำแพงแสน อ.กำแพงแสน จ.นครปฐม 73140 ; rdiswt@ku.ac.th ; 0-3435-1399 ต่อ 442